

L'ARQUEOLOGIA A TARRAGONA: CONTEXT I PROBLEMÀTICA

Xavier Dupré i Raventós

Si bé les fonts clàssiques ens parlen de Tarragona com a fundació d'època romana amb la coneguda cita *Tarraco Scipionum Opus*¹, investigacions realitzades en els darrers anys han permès identificar les restes d'un assentament ibèric –existent ja a principis del s. IV aC – que precedí a la fundació dels Escipions².

Tradicionalment s'havia pensat que el nucli pre-romà, associat amb els topònims Tarakon/Kesse coneguts a través de les fonts i la numismàtica, es trobava a la Part Alta de la ciutat i que les importants reformes realitzades el s. I dC en aquella zona, n'havien esborrat qualsevol vestigi. Actualment, a la llum de les troballes anteriorment esmentades i de la inexistència de restes anteriors a finals del s. III aC. a la Part Alta, hem de pensar que l'assentament

pre-romà es trobava en un petit turó a l'esquerra de la desembocadura del riu Francolí, precisament en el punt on la línia de la costa definia un petit port natural. Aquest turó estaria delimitat pel traçat actual dels carrers de Jaume I, Mallorca, Gasòmetre, Soler i Dr. Zamenhof, (Fig. 1).

Del primer *praesidium* romà, situat en el que avui es coneix com la Part Alta, i que correspon a la part superior d'un turó de 78 mts. s.n.m. –nucli de la ciutat antiga, medieval i moderna–, només en coneixem dos llenços de muralla i tres torres. L'estudi d'aquestes estructures ha permès situar la seva construcció en el darrer quart del segle III aC³, data que es correspon amb la donada pels historiadors antics⁴.

La creixent importància de Tàrraco, base de les

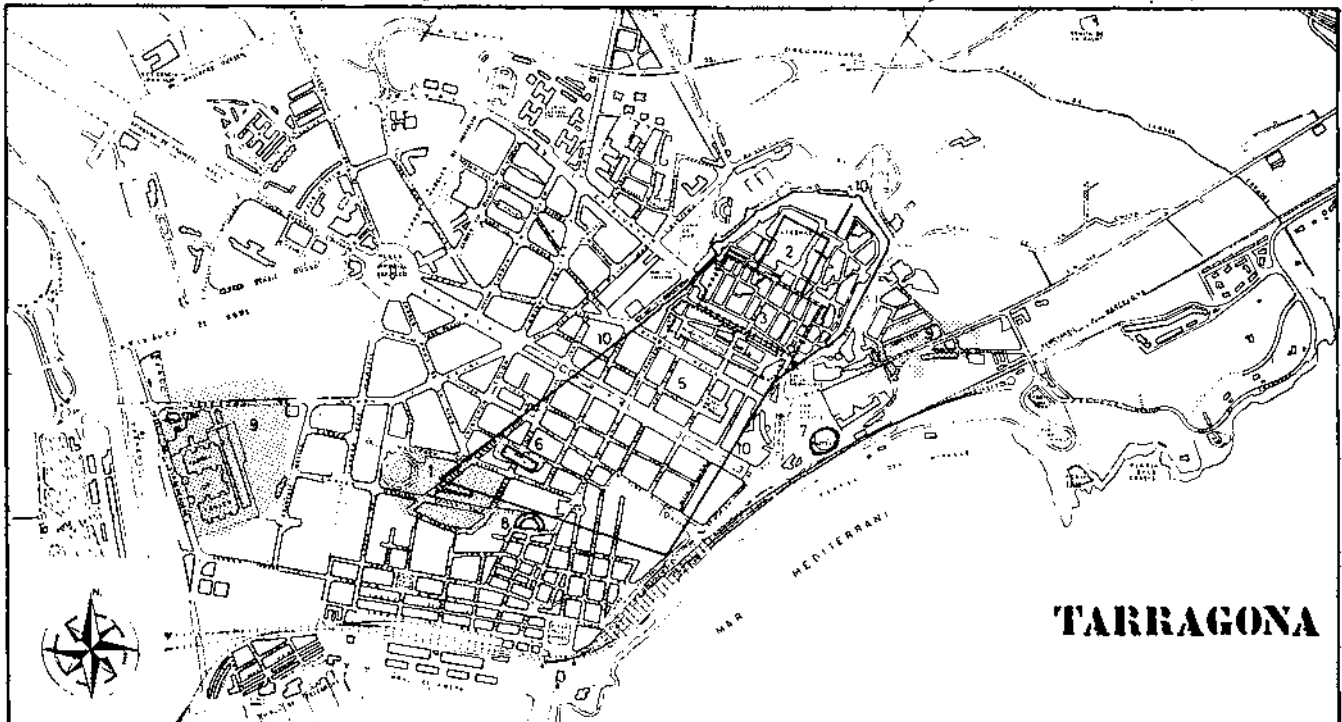

Fig. 1. Tarragona romana. (1. Àrea de l'assentament pre-romà, 2. Recinte dedicat a culte, 3. Fòrum Provincial, 4. Circ, 5. Zona residencial, 6. Fòrum Municipal, 7. Amfiteatre i basilica, 8. Teatre, 9. Necròpolis, 10. Muralles)

operacions militars i romanes a la Península Ibèrica, comportà un ràpid creixement dels dos nuclis: el nascut a redòs del port i del poblat ibèric –zona d'hàbitat i comercial– i el nucli militar configurat pel *praesidium*. Correspon a aquest moment, segle II aC⁵, l'ampliació del recinte emmurallat, que augmenta la seva extensió així com l'alçada de les seves defenses. La nova muralla de Tarragona incloïa els dos nuclis esmentats, el que justificaria la seva gran extensió (aproximadament 4000 mts. de perímetre)⁶; lamentablement són molt poques les dades que tenim de la muralla de la part baixa de la ciutat. El nucli urbà de Tarragona ocupà doncs una superfície delimitada pels actuals carrers de Caputxins, Sevilla, Lleida, Via de l'Imperi Romà, Passeig Arqueològic, Passeig de Sant Antoni, carrer de Sant Hermenegild, des d'on baixaria fins a l'alçada de l'actual estació de R.E.N.F.E. per enllaçar amb el carrer de Caputxins.

L'àrea delimitada es constituí en l'espai material en el que es desenvolupà la vida de Tàrraco com a ciutat que, fins al seu abandonament el 727 dC., havia de jugar un paper important, de tots conegut, en la Història Antiga de la Península.

Nombroses són les restes materials que, exponents d'aquest passat, es conserven en el subsòl i, emmascarades, en les estructures que configuren la ciutat actual. Dins del nucli urbà i per la seva importància, volem destacar el conjunt d'edificis construïts com a

Circ romà. Escala oberta a l'extrem oriental de la façana meridional

resultat d'un projecte de reforma urbanística de la Part Alta. La pacificació de la Península permeté a August dedicar l'àrea, fins aquell moment reservada a usos militars, a la construcció d'un gran complex, estructurat en terrasses. La primera, o superior, estava dedicada al culte religiós i allotjava un gran temple envoltat per un pòrtic o *temenos*⁷. La segona terrassa, més gran que l'anterior, corresponia al fòrum de la província i per tant era el seu centre administratiu⁸. El circ ocupava la terrassa inferior i feia de límit amb la zona destinada a residència dels habitants de la ciutat.

Tot nucli urbà incideix, però, de forma directa sobre el seu entorn i trobem per tant a extramurs de la ciutat una sèrie d'elements que, més o menys allunyats, tenen en ella la seva raó d'ésser. Fora de la ciutat antiga, però dins de l'actual, tenim edificis com l'amfiteatre i el teatre; complexos com el port o les necròpolis (especialment important és la de la Fàbrica de Tabacs), i elements com les vies.

Servei d'Arqueologia de Tarragona

Canal de desaigua tallat a la roca

Més allunyats del nucli de l'antiga Tàrraco, fora de la Tarragona actual però dins del seu terme municipal, trobem també altres elements que contribueixen a un millor coneixement del que fou la ciutat en l'antiguitat. Les més importants són les *villae*, sense oblidar però les pedreres i alguns monuments funeraris aïllats com la Torre dels Escipions.

La Tarragona posterior a l'època visigòtica, des de la seva repoblació al segle XII, no tingué mai més la importància que havia tingut. Podem dir que fins al segle XIX la ciutat no superarà, en extensió, la superfície de la colònia d'època imperial. La magnitud de les construccions romanes ha condicionat el posterior desenvolupament de Tarragona. Com a exemple, citarem l'aprofitament de la façana meridional del circ per a construir la muralla del segle XIV o la utilització de bona part del recinte fortificat d'època tardo-republicana fins al segle XIX.

Hem fet fins aquí un breu repàs del que sabem de la topografia de la Tarragona, bàsicament romana, per tal d'introduir el lector a la problemàtica que

Servei d'Arqueologia de Tarragona

comporta la investigació, conservació i revalorització de les seves restes. Passem a continuació a veure com s'articula aquesta activitat.

* * *

El procés de presa de consciència de la importància històrica de la ciutat de Tarragona i de les seves restes, té els seus antecedents en actituds individuals de persones com Lluís Ponç d'Icard, erudit tarragoní del segle XVI⁹, o Buenaventura Hernández Sanahuja el qual, al llarg del segle XIX, recuperà i documentà gran nombre de materials arqueològics, que foren la base de l'actual Museu Nacional Arqueològic de Tarragona¹⁰.

Aquest procés, en el que tingueren un paper important la «Comisión de Monumentos», la Reial Societat Arqueològica Tarraconense i la «Comisión Provincial de Patrimonio Histórico-Artístico», per citar algunes entitats, es veié recolzat pel Decret 652/1966 que declarava Conjunt Històrico-Artístic la ciutat de Tarragona. Aquest Decret es convertí, des del moment de la seva publicació, en la base legal que permetria de forma genèrica la protecció del patrimoni arqueològic de la ciutat. La disposició tercera de l'article primer del decret diu: «En todo el resto de la ciudad y sus zonas de extensión, sin imponerse normas de volumen ni estilo de las edificaciones, se cumplirá rigurosamente lo legislado en materia de excavaciones arqueológicas».

La «Comisión Provincial», que fins aleshores s'havia regit per les diverses declaracions de Monuments Històrico-Artístics, ara veia ampliades les seves competències a tot el terme municipal de la ciutat.

L'any 1979, arran de la no aplicació d'allò previst per la Llei de Patrimoni de 1933 per a zones declarades «Conjunto Histórico-Artístico» la «Dirección General del Patrimonio, Archivos y Museos» s'adreçà a l'Ajuntament de Tarragona per tal de recordar l'obligació, establerta per la Llei, de que qualsevol sol·licitud de llicència d'obres fos prèviament informada per la «Comisión».

Reinstaurada la Generalitat de Catalunya, amb competència exclusiva en matèria de cultura, i creades les Comissions tècniques del Consell de Patrimoni Cultural, és la Comissió Tècnica de Tarragona la responsable d'informar totes les llicències d'obra que es sol·licitin a l'àmbit comprès dins de la Declaració de 1966.

La realització dels informes arqueològics i de les excavacions que se'n deriven, a càrrec, fins el 1981, del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona i, posteriorment, del Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura, comporta una sèrie de problemes que exposarem a continuació de forma resumida.

Els elements que determinen la problemàtica que suposa la intervenció dels estaments responsables de la protecció del Patrimoni són bàsicament la manca

de previsió i la manca de mitjans. En dir manca de previsió ens referim a que, generalment, l'arribada d'un expedient a la Secretaria de la Comissió Tècnica, per tal que el Servei d'Arqueologia emeti l'informe corresponent, coincideix amb un moment en què el procés que comporta tota iniciativa d'edificació es troba ja molt avançat, si no està iniciada ja la seva fase executiva. Això determina l'existència d'un factor de conflictivitat que repercuteix negativament tant en el normal procés de desenvolupament de la ciutat, com en la imatge que de l'Administració responsable de l'arqueologia i de l'arqueòleg es forma el conjunt de la societat.

Aquesta manca de previsió es reflecteix també en la vaguetat dels termes expressats en la Declaració de 1966. El Decret 652/1966 estableix la intervenció de l'Administració per tal de protegir les restes arqueològiques, però no regula els aspectes d'aquesta intervenció.

El segon element esmentat com a determinant d'aquesta problemàtica és la manca de mitjans, humans i materials per a donar resposta a la demanda d'intervencions arqueològiques, la qual és fruit de l'activitat de control efectuada per la Comissió Tècnica. Respecte a això, direm que l'Ajuntament de Tarragona no compta amb cap arqueòleg ni amb cap partida pressupostària destinada a aquestes qüestions; últimament, els serveis tècnics municipals han començat a introduir un capítol destinat a arqueologia en els projectes d'urbanització de les zones verdes de la Part Alta de la ciutat.

La Diputació Provincial no compta tampoc amb cap professional de l'arqueologia en el cos del seu funcionariat i, només des de l'any 1983, té signat un conveni amb la Generalitat de Catalunya, en matèria de Patrimoni Arquitectònic i Arqueologia. Si bé les actuacions previstes en el marc de l'esmentat conveni es situen fora del casc urbà de Tàrraco.

La Generalitat de Catalunya, compta amb un sol arqueòleg adscrit al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura.

Els mitjans materials (magatzems, laboratori, etc.), són inexistent i la manca d'una brigada especialitzada que permetés realitzar les excavacions amb peonatge especialitzat, completa la situació actual de l'arqueologia urbana a la ciutat de Tarragona. Aquesta situació només podrà veure's millorada el dia, esperem que no massa llunyà, en què tots els organismes de l'Administració assumiran la seva responsabilitat en el tema i articularan els mitjans necessaris per donar una resposta digna a les qüestions actualment plantejades.

* * *

Hem vist, fins ara, com totes les iniciatives encaminades a la protecció de les restes arqueològiques en el context d'una ciutat moderna en ple

desenvolupament s'emparaven en el marc de la Llei de Patrimoni. L'aprovació, l'any 1975, de la Llei del Sòl obrí diversos camins per la protecció i conservació del Patrimoni des d'una nova òptica: la planificació urbanística.

L'existència d'una planificació que reguli les actuacions i interrelacions dels diversos aspectes que afecten l'urbanisme d'un nucli habitat permet, en el moment en què s'introdueix l'element arqueològic, reduir el factor conflictivitat que esmentàvem anteriorment. A major previsió, menys conflictivitat.

En el moment en què la normativa de les diverses figures legals previstes en la Llei del Sòl (Pla General d'Ordenació Urbana, Pla Especial, Catàleg, etc.) introdueix uns capítols dedicats a regular les intervencions que tenen com a finalitat la investigació, protecció i potenciació de Patrimoni, es posen les bases legals que han de regir l'activitat arqueològica en l'àmbit del Pla.

Actualment s'està treballant en l'aprovació del Pla General d'Ordenació Urbana de Tarragona i en el Pla Especial del Centre Històric -Part Alta-, elaborats per un equip interdisciplinari en el que hi intervingué un arqueòleg i un historiador de l'art.

Incomprensiblement, les propostes elaborades per l'equip redactor del Pla Especial, referents a les restes arqueològiques, no foren incorporades al text definitiu del Pla, el que motivà les corresponents alegacions de la Comissió Tècnica. En l'actualitat els Serveis d'Urbanisme de l'Ajuntament i el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya estan treballant conjuntament en la redacció definitiva d'aquestes normes, que coincideixen en grans línies amb les del Pla General.

La novetat més destacable d'aquesta normativa és la sol·licitud d'informe arqueològic, no ja prèviament a la concessió de la llicència d'edificació, sinó a la cèdula urbanística. Aquesta variant permet la intervenció de l'arqueòleg en un moment en què encara no s'ha realitzat el projecte d'edificació; el que permet a l'arquitecte encarregat de la redacció del projecte, elaborar-lo amb un bon coneixement del context en què aquest incidirà; informació que l'hi ha facilitat l'arqueòleg un cop efectuat el seu treball.

La solució del problema que planteja l'arqueologia urbana a la ciutat de Tarragona passa, ineludiblement, per la seva valoració objectiva i per la presa d'una sèrie de mesures orientades a la dotació d'uns mitjans que permetin, com a mínim, l'aplicació de la legislació vigent. Tasca que només es podrà portar a terme mitjançant la col·laboració de totes les institucions que són responsables del patrimoni cultural de Tarragona i de la seva situació actual.

Xavier DUPRÉ i RAVENTÓS
Arqueòleg del Servei d'Arqueologia de la Generalitat. Serveis Territorials de Tarragona.

1. Plini, III, 21.
2. Excavació realitzada l'any 1978, actualment els materials es troben en estudi.
3. HAUSCHILD, Th. *Arquitectura romana de Tarragona*. Tarragona, 1983.
4. Vegeu nota 1.
5. LAMBOGLIA, N. *Il problema delle mura e delle origini di Tarragona*. «Miscelánea Arqueológica», i, (Barcelona, 1974), pp. 397-405.
6. PONÇ D'ICARD, LL. *Libro de las grandezas de Tarragona*. Lleida, 1572 (edició facsimil, Ajuntament de Tarragona, 1983).
7. Probablement el temple d'August del que parlen les fonts i representat en algunes monedes, si bé arqueològicament no s'ha pogut documentar. Sobre el pòrtic o *Temenos* veure HAUSCHILD, Th. *Op. cit.* pp. 87-129.
8. *Idem*, p. 14.
9. Autor del *Llibre de les grandeses de Tarragona* publicat en castellà a Lleida, l'any 1572. El manuscrit català ha estat publicat darrerament per E. DURAN. *Lluís Ponç d'Icard i el «Llibre de les grandeses de Tarragona»*. Ed. Cúrial, Barcelona, 1984.
10. Director del Museu Arqueològic de Tarragona i autor de nombrosos treballs vegeu NOGUÉS, A. *Bibliografia de Bonaventura Hernández Sanahuja*. «Butlletí Arqueològic», època III, vol. V. (Tarragona, 1936), pp. 169-172.